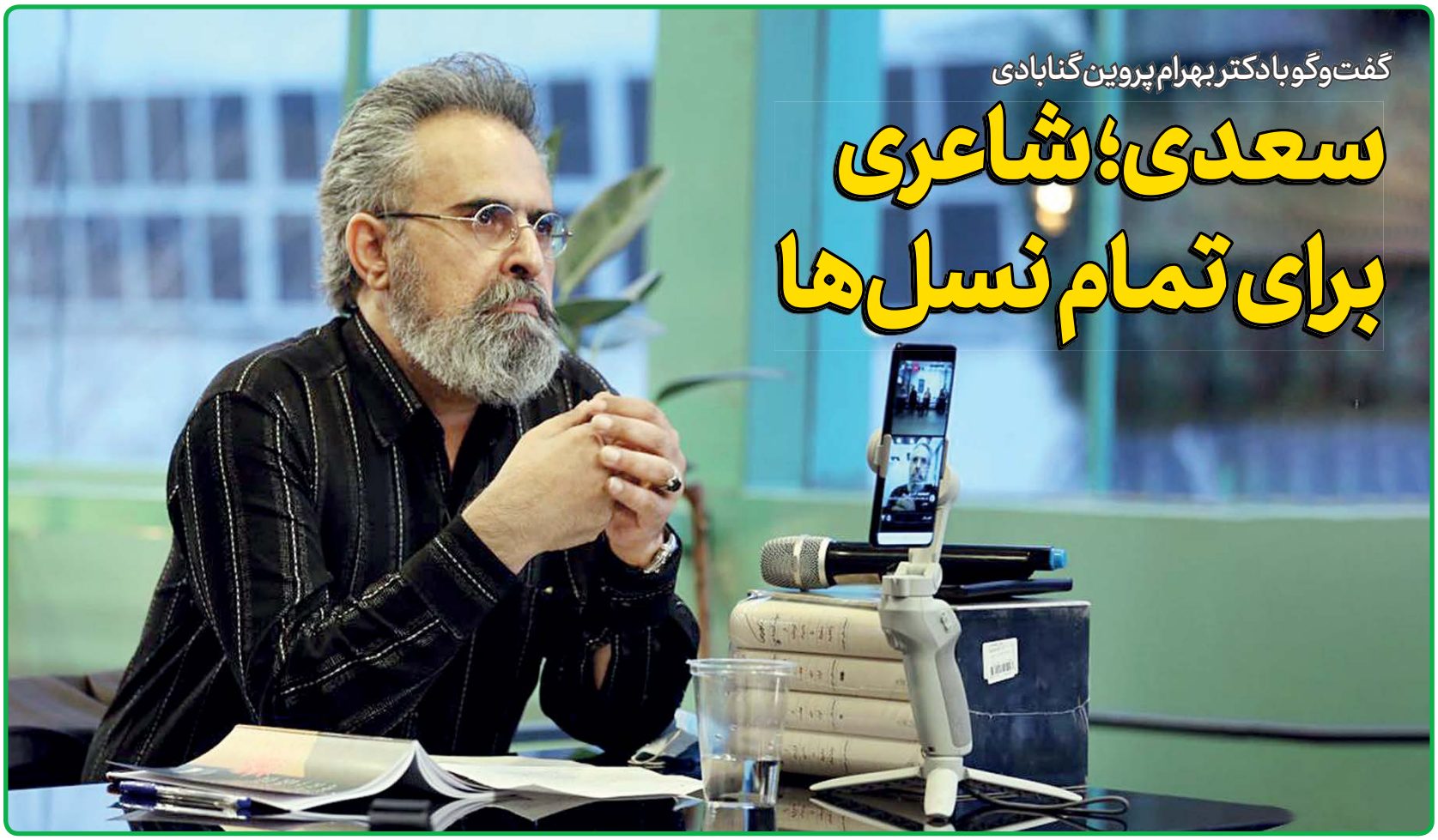

گفت‌وگو با دکتر بهرام پروین گنابادی

سعدی؛ شاعری برای تمام نسل‌ها

مهسا جلوه
خبرنگار

روز اول اردیبهشت در تقویم ملی ما ایرانیان به عنوان روز بزرگداشت سعدی نامگذاری شده است. ابومحمد مصلح‌الدین بن عبدا... ملقب به سعدی شیرازی، شاعر و نویسنده پارسی‌گوی ایرانی است.

برای آن‌که بدانیم سعدی کیست؟ جایگاه این شاعر گرانمایه در شعر و ادبیات پارسی کجاست و پرداختن به اندیشه‌های استاد سخن تا چه میزان به عنوان یک نیاز امروزی محسوس است، سراغ دکتر بهرام پروین گنابادی پژوهشگر، نویسنده و منتقد ادبی و عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد رفته‌ایم تا به ضرورت هرچه بیشتر شناخت شیخ اجل در زبان و ادبیات فارسی پی ببریم.

سعدی در ادبیات فارسی و فرهنگ ایرانی چه جایگاهی دارد؟

جایگاه سعدی با هیچ شاعر دیگری قابل قیاس نیست. سعدی به قول مرحوم محمد علی فروغی، معلم زبان فارسی است در طول چند قرن، چند نسل از فرهیختگان این سرزمین، زبان فارسی را از سعدی آموخته‌اند. در آموزش کودکان مثلی بود که می‌گفت: بچه‌ها گلستان را در کودکی حفظ می‌کنند و در بزرگی می‌فهمند. یعنی وقتی دانش‌آموز قطعه‌ای را حفظ می‌کند آن قطعه در ذهن و ضمیرش می‌ماند و بعدها هنگام نوشتن، ریتم و نحو، واژگان آن قطعه به کمکش می‌آید تا نثرش روان و پخته شود.

از سوی دیگر مفهوم و مضمون آن قطعه یکی از ستون‌های شکل دهنده ذهن او می‌شود. گلستان و بوستان سعدی، عصاره فرهنگ ایرانی ـ اسلامی هستند.

وقتی می‌گویند بیش از ۴۰۰ عبارت و جمله و حکایت از گلستان به مثل و حکمت تبدیل شده، یعنی گلستان در عمق زبان فارسی و فرهنگ ایرانی حضور داشته است.

هر عبارتی که از گلستان در ذهن کودک دانش‌آموز شکل می‌گرفت، بعدها در تلاطم زندگی دستگیرش می‌شد و چراغ راهی برای فهم عمیق‌تر مفاهیم زندگی می‌شد.

یک دلیل برای این‌که جایگاه سعدی با شاعر دیگری قابل قیاس نیست این حضور پر رنگ در ذهن و ضمیر ایرانیان است و دیگر این‌که در کلیات سعدی هرچه شما می‌خواهید هست.

از حکمت بالغه ایرانیان تا زیباترین غزل‌های عاشقانه، از پند و اندرز به جوانان تا راهنمایی خردمندانه و دلسوزانه حاکمان و روایت‌های دلنشین که برخاسته از متن زندگی است و همه اینها در زبانی به غایت دلنشین، فصیح، بلیغ و سهل ممتنع ریخته شده، زبانی که گاهی به حد اعجاز می‌رسد.

درست است که سعدی همواره در ذهن ما حضور دارد اما چرا بیشتر حافظ‌خوانی رایج است تا سعدی خوانی؟ آیا به این معنی است که نسل حاضر کمتر ارتباطی با آثار سعدی دارد؟

مسأله حافظ‌خوانی را نباید با سعدی یا سعدی‌خوانی مقایسه کرد.

حافظ نقطه اوج شعر فارسی است. هر زیبایی فنی و شگردی که نزد شاعران دیگر بوده در حافظ کمال یافته‌تر می‌بینید. شعر حافظ مجموعه است، شبکه‌ای است که ایهام‌های تودرتو و مراعات نظیرهای دلنشین را در بر دارد که هربار ذهن خواننده چیزی از متن کشف می‌کند و لذت می‌برد. شعر حافظ تابلوی هنری است. زبان فصیح و سهل ممتنع سعدی در نگاه اول خواننده را به گمان می‌اندازد که همه آنچه باید از این متن دریافت کند، دریافت کرده است و نیازی به شرح و خوانش دوباره نیست. لطف سخن سعدی و اعجازش در زبان سبب شده شگردهای کم نظیرش چه در زبان و چه در روایت، کمتر به چشم بیاید.

نکته دیگر هم این که در شناخت سعدی به نسل جوان کمی غفلت شده است. آن خلاقیت‌ها در غزل و در داستان‌سرایی در نگاه به جهان باید به نسل جوان تفهیم شود تا سعدی خوانی رونقی دوباره بگیرد. الان در فضای مجازی گروه‌های بسیاری به سعدی خوانی مشغولند که امر مبارکی است اما ناکافی. ضمن آن‌که در تدوین کتاب‌های درسی باید بیشتر به سعدی پرداخته شود.

شما گفتید گلستان سعدی در مکتب‌خانه‌ها تدریس می‌شده آیا امروز هم در کتاب‌های درسی، سعدی حضور پررنگی دارد؟

متأسفانه در قیاس با گذشته، خیر. سعدی به لحاظ تنوع کم‌نظیر آثارش می‌تواند از کتاب اول دبستان تا فارسی عمومی دانشگاهی حضوری پررنگ داشته باشد.

کمتر شاعر و نویسنده‌ای با این توانایی در ادبیات جهان پیدا می‌شود. باید حضور سعدی همراه با نقد و تحلیل‌های دلنشین در کتب درسی پایه ما زیاد شود. سعدی معلم زبان فارسی است هرچه آثارش بیشتر در ذهن دانش‌آموزان حضور پیدا کند، امیدوارتر می‌شویم که نسلی فرهیخته‌تر و زبان‌دان‌تر پرورش داده‌ایم. وقتی از ابراهیم گلستان سؤال شده بود آیا نثر داستانی شما تحت‌تاثیر نثر همینگوی، نویسنده آمریکایی است، گفته بود: خیر نثر من تحت تأثیر گلستان سعدی است. من فخامت، استحکام و آهنگین بودن را از سعدی آموخته‌ام و گفته بود فلان تکنیک سینمایی که در فیلمم به کار برده‌ام آن را هم از شیوه داستان‌گویی سعدی گرفته‌ام.

انس با سعدی نتیجه‌اش می‌شود نثری پخته و اندیشه‌ای عمیق.

سعدی در فرهنگ ما همان نقشی را دارد که شکسپیر در زبان و ادبیات انگلیسی دارد، آیا ما مثل انگلیسی‌زبان‌ها به سعدی پرداخته‌ایم؟

کسی که می‌خواهد سعدی بخواند از کجا باید شروع کند؟ گلستان، بوستان، غزلیات و...؟

در مورد آثار ادبی یک نکته باید رعایت شود، این که با کدام اثر راحت‌تر ارتباط برقرار می‌کنیم همان را به دقت بخوانیم و بعد برویم سراغ بعدی. البته آثار سعدی آن‌قدر دلنشین است که از هرجا شروع کنید دیگر رهایش نمی‌کنید. بستگی به حال و هوای خواننده دارد و ذوق فرد.

وضعیت پژوهش درباره سعدی و آثارش چگونه است؟

بسیار خوب است. در نیم قرن اخیر کارنامه سعدی پژوهی هم پربرگ است و هم پربار. اگر به کتاب سعدی شناسی مراجعه کنید از حجم و تنوع پژوهش‌ها حیران می‌شوید.

مقالات بسیار درخشانی در این سال‌ها درباره آثار سعدی نوشته شده است. آثار سعدی تصحیح شده و پژوهش‌های علمی و دقیقی درباره آثار وی انجام شده است. واقعا کارنامه سعدی‌پژوهی امیدوارکننده و عالی است.